

TIASA

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 19, Aralık 2018, s. 211-230

Dr. Öğretim Üyesi Sıtkı NAZİK

Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı, snazik@firat.edu.tr

KLASİK TÜRK ŞİİRİ BAĞLAMINDA GELENEĞİ GELECEĞE ANLATMAK: NECÂTÎ BEY DİVANİ ÖRNEĞİ

Özet

Gelenek, geçmişe ait örf, adet, yaşantı ve inançları, kısacası kültürü bugünlere taşıyan bir lokomotifir. Kültür çınarının bağlı olduğu bir kök, bir toprak olan gelenek, geçmişten devralınan bir mirastır. Bu mirasın günümüze aktarılmasında rol alan faktörlerden biri edebiyattır. Edebî tür olarak da şiir öne çıkmaktadır. Zira sözlü kültürün hâkim olduğu bir coğrafyada geleneği geleceğe taşıyan başlıca vasıta şiirdir. Dolayısıyla bu çalışmada Necâtî Bey divanına bağlı kalınarak geleneğe ait değer ve anlayışların geleceğe nasıl aktarıldığı/anlatıldığı hususu üzerinde durulmuştur. Çalışmanın konusu Necâtî'nin şiirleriyle sınırlandırılmıştır. Necâtî divanının tercih edilmesinin sebebi, şairin üslubu ve divanın muhtevasıyla ilgilidir. Şair divanını genelde yerli kültüre ait deyim ve atasözlerinden yararlanarak meydana getirmiş olup, dilde ve hatta muhtevada yerliliğin ağır bastığı görülmektedir. Yerli olanı yansıması sebebiyle topluma ait kültüre, özelde geleneklere, daha yoğun bir şekilde atıfta bulunmuştur. Anlama dayalı şerh yönteminden yararlanılarak yapılan bu çalışmada, klasik şiire bağlı kalarak şairin geleneğe yaptığı vurgunun geleceğe anlatılması ve bir şairin divanı bağlamında klasik Türk şiirinin sosyal hayatla olan irtibatının ortaya konulması amaçlanmıştır. Şairin, içinde yaşadığı topluma ait değerleri ve kültürel unsurları dikkat çekici bir tarzda şiirlerinde işlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Klasik Türk Şiiri, Necâtî, Divan, Gelenek, Toplum

**TO TELL THE TRADITION TO THE FUTURE IN THE CONTEXT OF
CLASSICAL TURKISH POETRY:
EXAMPLE OF THE NECATI BEY DIVAN**

Abstract

Tradition is a locomotive that contains customs, living styles, and believes of the past. Briefly, it carries culture to our days. A root that is connected with the sycamore of culture and a tradition of soil are legacies that are taken from the past. One of the factors playing a role in forwarding this legacy to our days is literature. As a form of literature, we see poetry taking the lead. Surely in an area where oral culture reigns, the main vehicle of forwarding culture is poetry. Thus, in this paper we will examine how the values and customs of the past have been forwarded and told based on Necati Bey divan. The subject of this paper is restricted to Necati's poems. The reason for choosing his poems is due to his wording style and the content of the poems. The poet generally composed his poems making use of local proverbs and idioms, and also it can be clearly seen that his wording and the content of his poems are quite vernacular. Because he reflected on what is local, he mentioned cultures and specific customs that belong to society more intensely. Making use of elucidation method based on context, in this work it is aimed to explain how the poet stresses the importance of forwarding culture to the future sticking solemnly to the classical poetry and reveal the relationship between Turkish poetry and social life in the context of the poet's divan. It is concluded that the poet employs the values and cultural elements of the society he lived in a striking and eye-catching way.

Key Words: Classical Turkish Poetry, Necati, Divan, Tradition, Society

GİRİŞ

Edirneli olduğu ve çocuk iken, ihtiyar bir kadın tarafından evlat edinildiği bildirilen Necâtî'nin hicri 855-859 (1451-1454) yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Yüksek bir medrese tahsili görmediği, yaratılışı itibarıyla şiir ve inşa meyledip bu vadiye ilerlediği söylenen şairin, 25 yaşında iken Kastamonu'da bulunup, burada şöhret kazandığı ve hatta kendisini bazı risalelerinde buraya nispetle andığı ifade edilmektedir (Tarlan, 1992: 17-18).

Necâtî Bey, Fatih döneminde İstanbul'a gelerek sultana "şitaiye" ve "bahariye" türünde iki kaside sunmakla Fatih'in hayranlığını kazanmış ve divan kâtibi olmuştur (Şentürk ve Kartal, 2010: 220). Önce Fatih'e ardından da oğlu, II. Bayezid'e intisap eden şair, Şehzade Abdullah'ın maiyetinde divan kâtibi olarak Karaman'a gitmiş, şehzadenin 1483'te vefatıyla birlikte Bayezid'in sarayına dönmüştür. 1483-1504 yılları arasında Bayezid'in himayesinde hayatını devam ettiren Necâtî, Şehzade Mahmud'un Saruhan sancağına tayin edilmesine binaen, nişancılık vazifesiyle onun maiyetine verilmiştir. Orada hayatının en güzel günlerini geçiren şair, şehzadenin ölümünden bir yıl sonra hicri 25 Zilkade 914 (17 Mart 1509) tarihinde vefat etmiştir (Tarlan, 1992: 18-21).

Divan tertip etmiş olmasının yanı sıra, Şehzade Mahmud'un emri ile İmam Gazali'nin Kimyâ-yı Saadet'ini ve Avfî'nin Câmîü'l-Hikâyât'ını tercüme etmiş, mesnevi sahasında Leyla vü Mecnûn

TİDSAD

yazmıştır. Ancak bunlardan Kimyâ-yı Saadet tercümesinin Şehzade Mahmud'un kızlarında bulunduğu diğer iki eserin kaybolduğu Âşık Çelebi tarafından bildirilmektedir. Öte yandan Sehi Bey diğer eserlerini zikretmeksizin Münazara-i Gül ü Hüsrev isimli bir eserinin olduğunu haber vermektedir (Tarlan, 1992: 20). Şairin sadece günümüze kadar ulaşabilen divanı yeni harflerle önce Ali Nihat Tarlan neşredilmiş, en son olarak da Ozan Yılmaz tarafından yayımlanmıştır. Yapılan bu son çalışmaya göre Divan'da 28 kaside, 654 gazel, 5 musammat, 4 mesnevi, 69 kıta, 2 rubai, 22 müfred ve 14 Farsça şiir yer almaktadır (Yılmaz, 2015: 12).

Kasidelerinden ziyade âşıkâne, sade ve samimi gazelleriyle meşhur olan Necâtî, klasik şiire hakiki şiir edasını veren ilk büyük şairlerden olup, ünü her tarafa yayılmış ve devrin ileri gelenleri tarafından üstat olarak tanınıp hürmet görmüştür. Şairin, atasözleri, deyimler ve halk tabirlerine olan düşkünlüğü ve onları şiirlerinde işlemekte gösterdiği maharet, onun edebî kişiliğinin en kayda değer yönlerinden biridir (Şentürk ve Kartal, 2010: 221). Necâtî'nin şiirlerinin dilini ve muhtevasını oluşturan yerli unsurlar onun halk arasında yetişmiş, halkın yaşayışını, geleneklerini, zevkini benimsemiş olmasındandır. Türkçe kafiye ve rediflere çokça yer vermesi, konuşma kalıpları, atasözleri ve deyimlerden bol miktarda yararlanması onun Türkçe sevgisinin ve tutkusunun bir sonucu olsa gerektir (Mazıoğlu, 1996: 95).

Necâtî, Türkçenin zenginliğinden geniş ölçüde yararlandığı gibi, kendisinden önce gelen şairler ve çağdaşlarından daha çok tabii şiire ulaşmıştır. Bundan dolayı o, klasik şiire temel teşkil eden şairlerin başında gelmektedir (Mazıoğlu, 1996: 96). Necâtî'nin, çağdaşları üzerinde olduğu gibi, sonraki asırlarda yaşamış şairler üzerinde de etkisi olmuştur. Tezkirelerdeki kayıtlardan ve divanlardaki örneklere bakıldığında onun, daha yaşadığı dönemde üstat kabul edildiğini, sonraki yüzyıllarda da Türk şiirinin belli başlı üstatları arasında anıldığını söylemek mümkündür (Kaya, 2006: 478).

Necâtî, klasik şiirin kuruluş devresini tamamlayıp, artık kendini bulduğu ve özgün temsilcilerin yetişmeye başladığı dönemde yaşamış bir şairdir. Bu haliyle bir köprü vazifesi görmektedir. Zira Şeyhî, Ahmet Paşa ve Necâtî Bey'le birlikte, Osmanlı şiirinde taşların iyiden iyiye yerine oturarak bu vadide önemli şairlerin yetişmesi noktasında sağlam temellerin atıldığı bir zemin oluşmuştur. Üstelik Necati Bey'le başlayan mahallileşme akımı, Nedim'de zirveye ulaşmış, buna istinaden yerli malzemeler, gelenek ve görenekler de edebiyata girmiştir. Böylece sosyo-kültürel olaylar, şairlerin kullandığı konular arasında yer almaya başlamıştır (Uslu Üstten, 2006: 71).

13. yüzyılda Anadolu sahasında başlayan Türkçe eser verme girişimlerinin 14. yüzyılda yavaş yavaş gelişerek edebiyattaki o hamlığın giderildiği ve 15. yüzyıla beraber olgunlaşmaya meylettği asrın bir şairi olarak Necâtî, oldukça sade bir dil kullanması, ifade zenginliği ve üslubuyla klasik şiirin artık mükemmelleşip kendine has meyveler verdiğini müjdeleyen bir şairdir. Dolayısıyla bir geçiş dönemi, hatta klasikleşmeye yüz tutan bir dönemde yaşamış şairin, divanı bağlamında hem millî kültüre hem de klasik şiire ait geleneği, geleceğe anlatmak önem arz etmektedir. Nitekim gelenek; geçmiş, bugün ve geleceği ifade etmekte olup (Çetin, 2005: 156), bu çalışma mazide yaşanmış ve anlatılmış olan geleneği, gerek şimdiki gerekse sonraki nesillere aktarma ve anlatma çabasının bir ürünüdür.

Bu çalışmanın, hem güncel kelimelerin kullanılmış olması hem de esere daha kolay ulaşma imkânının olabileceği düşünüldüğü için, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan tarafından hazırlanan Necâtî

Bey'in Divanı temelinde yapılması uygun görülmüştür. Ayrıca şiirlerin nazım şekli (Kaside=K., Gazel=G.) ve beyit numaraları parantez içinde verilmiş, şairin yahut divanı hazırlayanın ismini ve alıntı yapılan şiirin geçtiği sayfa numarasını vermeye gerek duyulmamıştır.

1. Geleneği Geleceğe Anlatmada Edebiyat ve Şiirin Rolü

Geçmiş unutturmadağı gibi, geleceğe de ışık tutan (Tatar, 2000: 200), kök bakımından geçmiş, tuttuğu ışık ile de geleceği özünde taşıyan gelenek (Tatar, 2000: 203), geleceğin inşası için vazgeçilmez bir ruh olup (Tatar, 2000: 201), kültürün geçmişini geleceğe bağlayan can damarıdır. Bilim, sanat, edebiyat, dil ve toplumsal hayatın istikrarlı bir şekilde devam etmesi, ancak gelenekle gerçekleşebilir. Kültürün hayata göre değişmesinin bağlı olduğu kökü ifade eden gelenek, geçmişin değil bugünün hayatı, düşüncesi ve duyusudur (Özakpınar, 2016: 111). Buna göre geçmişten miras alınan gelenek, asırların birikimini bugüne taşımaktadır. Bu özelliği ile statik olmayıp, bilakis dinamik bir yapı arz eden gelenek, geçmişte kalmak değil, geçmişten güç alarak geleceğe doğru emin adımlarla ilerlemek demektir (Tatar, 2000: 205).

Toplumun geçmişi ile arasında anlamlı bir uyum kurulmasına olanak sağlayan gelenek (Kılıç ve Ağçoban, 2013: 226), eskiye gidildikçe kökleşen, kökleştikçe kutsallaşan bir değerler dünyasıdır (Çetin, 2005: 169). Gelenek olmadan bir toplumun varlığını sürdürmesi mümkün olmadığı gibi (Özakpınar, 2016: 112), şimdije ait görüş ve düşünceleri şekillendirmek de mümkün değildir (Türkeli Sanlı, 2011: 153). Bu bakımdan toplum, kendisini tarihsel ve kültürel olarak meydana getiren geleneğin ürünüdür (Çetin, 2005: 156).

Bir toplumu oluşturan bireylerin bilincinde, zihniyetinde, davranışlarında ve eserlerinde billurlaşan hayat tarzı olarak kültür (Özakpınar, 2016: 113), toplumu diğer toplumlardan ayıran bir unsurdur, bu haliyle bir mihenk taşı işlevi görmektedir. Edebiyat da tarihten ve toplumdan ayrı düşünülemezine göre, kültürün yaşatılması ve geleneğin şekillenmesinde etkin bir rol almaktadır (Türkeli Sanlı, 2011: 153).

Edebiyat, kültüre en güzel şekilde sahip çıkıp, onu geleceğe aktarmak durumundadır. Topluma, ayrıcalık ve özgünlük kazandıran kültürün yerleşip yaygınlaşmasında ve nesilden nesile aktarılmasında edebiyata ve edebî eserlere büyük bir iş düşmektedir. Zira toplumun ve geleneklerin yok olmaması, hayatta kalabilmesi için geçmiş koruyacak bir belleğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Hatta bu geleneği her dönemde kesintisiz bir şekilde kulaktan kulağa aktaracak edebî ürünlere ihtiyaç vardır (Türkeli Sanlı, 2011: 163). Öte yandan Türk edebiyatında 19. asra gelinceye kadarki süreçte gelenek-kültür bağlamında yapılan incelemelerde şiirin temel alınması gerekmektedir. Çünkü o zamana kadar şiir, toplumun aynası vazifesini icra etmiştir (Türkeli Sanlı, 2011: 154). Dolayısıyla geleneğin yaşatılması ve anlatılmasında edebiyat ve bilhassa şiir önemli bir görev üstlenmektedir.

Sosyal bilimlerde gelenek, kelime anlamıyla, daha çok, bir kuşaktan diğerine aktarılan herhangi bir beşeri uygulama, inanç, ahlak, kurum ya da zanaat için kullanılmaktadır (Karadeniz, 2007: 35). Buna göre gelenek, çoğu kere sığ ve genel geçer bir biçimde kavrandığı şekliyle örf ve âdetler değil, bunlar da içerisinde olmak üzere, bir tarihî-kültürel mirasın topyekûn bizzat kendisidir (Tatar, 2000: 199). Dolayısıyla ortak bir tarihsel miras, ahlaki birlik, siyasal ve toplumsal kültür gibi temel ittifakların müşterek kabulünü ifade eden gelenek (Çetin, 2005: 154), insanların kâinatı anlamasına yarayan bir yaşam rehberi olarak da karşımıza çıkmaktadır (Çetin, 2005: 166).

TİDSAD

Gelenek, sosyolojik ve dinsel anlamlarının yanı sıra en fazla şiir merkezli tartışmalarla birlikte “Divan şiirinden yararlanılabilir mi?” sorusu çerçevesinde söz konusu edilmekte (Macit, 2006: 22), böylece klasik şiirin gelenekle olan irtibatı gündeme gelmektedir. Bu irtibatın gerçekleşmesinde klasik şiirin iki önemli özelliği etkili olmaktadır. Bunlardan birisi edebiyat ve şiirin geleneği anlatma ve aktarmada bir vasıta oluşuyla, diğeri de klasik şiirin zaten başlı başına geleneğin bir ürünü oluşuyla alakalıdır.

Edebiyatta asıl büyük geleneğimizi oluşturan klasik Türk şiiri (Ataç, 2006: 130), estetik, ahenk ve muhteva itibarıyla, dil zenginliği ve geniş ifade imkânları ile günümüzde yararlanılması gereken büyük bir edebî geleneği temsil etmektedir (Bilkan, 2006: 34). Bunun yanı sıra klasik Türk şiiri, din, tarih, mitoloji gibi belli kültürel kaynaklardan beslenen, dolayısıyla İslam dini, tasavvuf ve milli kültür (gelenek ve görenekler) gibi belli bir fikrî ve kültürel altyapısı olan ve sanat değeri taşıyan bir şiir geleneğidir (Canım, 2006: 119).

Edebiyat hayatın aynası olduğu için, geçmiş yaşantıya ait çok sayıda örf, âdet, gelenek, giyim, kuşam, yeme içme, oyun eğlence, ibadet, aşk, evlenme, hukuk, ticaret, zanaat, savaş gibi uygulamalara ilişkin davranış biçimlerinin ve kültürel unsurların en gerçekçi bilgisine edebî metinlerde rastlanmaktadır. Dolayısıyla edebiyat, özellikle klasik edebiyat, edebî eserin oluşturulduğu döneme dair bireysel ve sosyal hayat manzarasını aksettirmede de bizim için en vazgeçilmez kaynak durumundadır (Doğan, 2006: 53-54).

Sosyal bir varlık olarak toplumun bir parçası olan sanatçı, eserlerinde içinde bulunduğu toplumun yaşantısını, geleneklerini, göreneklerini dile getirmekte, bu yönüyle edebiyat, toplumun aynası olmaktadır (Aydemir, 2006: 58). Nitekim içinde yaşadığı toplumun bir bireyi olarak kendi toplumunun kültürü, yaşama biçimi, alışkanlıkları, inanç ve âdetleriyle yetişmiş olan klasik şair de toplum yaşamına ilişkin öğrendiği bilgiler ve topluma ait kültürün etkisiyle sanatını şekillendirmiş bir kişidir (Batislam, 2017: 109). Dolayısıyla hangi mevki ve statüde olursa olsun, klasik şairlerin hepsinin içinde yaşadıkları toplumun bireyleri olduklarını, şu ya da bu şekilde toplumu şiirlerine yansıtan, bu itibarla şiirlerinde toplumu yaşatan kişiler olduklarını unutmamak gerekmektedir. Sonuç olarak şiire, edebiyata yansıyan, toplumun inanç sistemidir, dünya görüşüdür yahut topluma ait gelenekler, görenekler ve benzeri kültür öğeleridir (Mengi, 2006: 105).

2. Necâti'nin Şiirlerinde Geleneğin Yankıları

Şiirlerinde yerliliği ve yerliliği önemseyen bir şair olarak Necâti, geleneğe temel teşkil eden atasözleri, deyimler, örf, adet ve ananeleri şiirlerinde işlemiştir. Divanında, atasözleri ve deyimlere çokça yer vermekle temayüz etmiş olan Necâti, bu yönüyle içinde bulunduğu toplumun değerlerini de yansıtmış olmaktadır. Zira toplumun kültürel birikiminin duygu ve düşünce dünyasının geçirdiği aşamaların bilinmesinde adet ve gelenekler kadar atasözleri ve deyimler de önemlidir (Batislam, 2017: 106). Halkın günlük yaşamını aksettiren gelenekler, inanışlar, atasözleri, deyimler ve merasimler kabilinden unsurlar doğal olarak klasik şiirin de en önemli kaynaklarından biri olmuş (Yekbaş, 2010: 156), bilhassa Necâti gibi bazı şairler bu hazineden daha fazla yararlanmıştır.

Derde devanın, seher vakti erişeceği ikazında bulunan şair, şifahanenin kapısının seher vakti açılmasının adet olduğunu ifade etmektedir. Nitekim kişinin seher vakti bir işe koyulması gereklidir (G. 507/8). Dolayısıyla seher vakti en önemli zaman dilimlerinden biridir. Uykunun

TİDSAD

en tatlı olduğu bir ana denk gelen bu vakitte, yapılan ibadet kat kat kıymetli olduğu gibi, duaların da boş çevrilmeyeceği ifade edilmektedir. Maddi ve manevi sıkıntılardan kurulmak için bu zaman diliminde yapılan dua, karşılığını bulmakta, dertler devaya erişmekte, kapılar açılmakta ve insan bu sayede rahatlamaktadır. O halde böylesine güzel bir anı bizlerin de değerlendirmesi, bunun feyiz ve bereketinden istifade etmesi icap etmektedir. Hele hele şu karmakarışık hayatta ve keşmekeşlik ortamında toz bulutlarının dağılıp, gönlümüzün ferahlaması için seher vaktini bir nakit olarak bilmemiz yarar vardır:

Bidâr olun ki derde erişir devâ seher

Âdetdir açılır der-i darüşşifa seher (K. 9/1)

Ayrılık sebebiyle öldüğünü söyleyerek sevgiliden, yanağını göstermesini isteyen şair, nitelik ölüm anında suyu gizleyip esirgemenin hoş olmadığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra hekime hitapla, iman için şeytanın hastaya sunduğu o su misali yar derdiyle ölürken kendisine şerbet vermesini istemektedir. Hasta, ölüm döşeginde iken ağzı ve dudakları kurumakta, suya ziyadesiyle ihtiyaç duymaktadır. Bunu fırsat bilen şeytan, hastaya su gösterip iman almaktadır (G. 55/10). Bu bakımdan şeytanın, imanından vaz geçmesi karşılığında hastaya su verdiğine inanılmaktadır. Bundan ötürü hastaya refakat eden bir kişi bezi yahut pamuğu sürekli ıslatıp hastanın dudaklarına sürmek suretiyle onun hararetini dindirmeye çalışmakta, bu zayıf halinden şeytanın yararlanmasına müsaade etmemektedir. Dolayısıyla hastadan suyu eksik etmemek mühim bir husus olup, bu uygulama halen daha devam etmektedir. Üstelik kaçınılmaz bir son olan ölüme hazırlıklı yakalanmak için hasta olanın günahlarından tövbe etmesi lazımdır (G. 554/5). Öte yandan sevgilinin yanağının su ile olan irtibatı söz konusu edilmekte ve “yanak” saflık, berraklık, tazelik bakımında suya benzetilmektedir (Uludağ, 2016: 17). Bu haliyle yanağı şairin görmesi vuslat suyundan içmesi anlamına gelmektedir. Hecr-rihlet, ayrılık-su ilgisinin (düzenli leff ü neşr) dikkat çektiği beyitte şair, en azından ölürken vuslatın gerçekleşmesini istemekte, idama götürülen kişinin son bir isteği olup olmadığını sorulması misali, artık ölmek üzere olan birinin de sevgiliyi görme arzusunun olduğunu dile getirmektedir. Ölümün kıyısındaki birine karşı insanlık vazifesi olarak son isteğinin yerine getirilmesinin ne derece önemli olduğuna dikkat çekmektedir:

Ölürem hecr ile göster ârızın kim hoş değil

Hastadan rihlet deminde suyu pinhân eylemek (G. 315/4)

Yâr derdiyle ölürken bana şerbet ey hakîm

Şol sudur k'imân için bimâra şeytân arz eder (G. 119/4)

Âşığa canından ziyade sevgiliye vuslat tatlıdır (G. 144/1). Bu itibarla “Sevgilinin vuslat hayali olmasa kimse âşık olmaz, derde derman olmasa kimse doktora varmazdı.” diyen âşığın, halini sevgiliye arz etmesi bir zahmet değildir. Zira bu durum bir hastanın derdini dökmek üzere doktora gelmesine benzemektedir. Âşığın derdine deva, doktoru olan sevgilidir. “Derdini söylemeyen derman bulamaz.” atasözünde olduğu gibi derdimize çare bulabilmek için onu bize yardım edebilecek kişilere söylememiz gerekmektedir (Aksoy, 2018: 235). Dolayısıyla âşığın/kişinin muhatabına (sevgili/doktor) derdini söyleyip, hastalığını anlatması lazımdır. Aksi takdirde hastalığın teşhis ve tedavisi mümkün olmayacaktır:

Kimse âşık olmaz idi vasl-ı cânân olmasa

Kimse varmazdı tabibe derde dermân olmasa (G. 484/4)

Ben sana hâlim ağladığım zahmet olmasın

Bir hasta kim tabibe gele derdini döker (G. 58/3)

Hastayı görmeyince tabibin kimseye ilaç eyleme imkânının olmaması misali, aşk derdinden ötürü zayıflayıp, adeta görünmez hale gelen âşığın da vuslatı kimseden umması beklenemez. Çünkü yok hükmünde olan birini sevgilinin görmesi mümkün değildir. Görünmeyen, derdini anlatamayan birine doktorun çare bulması muhaldir. Dolayısıyla insanın ilk önce istemesini, kendini ifade etmesini başarması lazımdır. Daha sonra muhataptan bu isteğe cevap vermesi beklenebilecektir:

Za‘f ile görünmez oldum kimden umayım visâl

Görmeyicek hastayı kime ilâç eyler tabib (G. 25/7)

“Cefaya sabreden kişi vefaya erer. Nitekim doktorlar, hasta olana tedavi uygularlar.” diyen şair devamla, “Allah’a şükürler olsun ki, her hastalığın bir devası var.” (G. 131/6) diye müspet bir tutum sergilemekte, ancak dertli olunca devanın olunacağından ötürü, kendine hitapla dertli olmasını telkin etmektedir. Devaya ermek için dertli olmak gerektiği gibi, insanın hassasiyet sahibi olması, olgunlaşması için de gerek kendinin gerekse toplumun hal-i pür melalini dert edinmesi lazımdır:

Cefâya sabr eden erer vefâya

Ki bimâr olana timâr ederler (G. 175/6)

Derd-mend ol ey Necâtî derd-mend

Derdli olmayınca olunmaz devâ (G. 13/8)

Kişi hasta olunca canı farklı yemek yemeyi istemektedir (G. 278/4). Akşama karşı uyuması zayıf düşmesine sebep olacağı için (G. 94/5) hastanın o vakitte uyumaması gerekmektedir. Zaten uyku kendine adeta haram olan bir hasta için geceler bitip tükenmek bilmemektedir. Bu itibarla şair uzun gecelerin bela ve sıkıntısını hasta olanın daha iyi bileceğini (G. 204/2) ifade etmiştir. O halde hastanın uykusu sıhhat emareleri (G. 617/2) olarak görülmekte, yani hastanın rahat bir şekilde uyuyabilmesi iyileştigiine dair bir işaret olarak kabul edilmektedir. Öte yandan kişinin gurbette hasta olmaması (G. 538/6) temenni edilen bir durumdur. Zira dayanacağı, destek alacağı bir kimseden yoksun olan garibin, üstelik gurbette hasta olması iyice çaresiz kalması demektir. Bütün bunlara rağmen dert ve belaya sabretmek, sabrın sonunun selamet olacağına dair inancı yitirmemek bizden beklenen bir davranıştır. Bu sabrın neticesinde Allah’ın ne yapacağını bekleyip görmekten başka seçenek yoktur. Âşığın, tam bir teslimiyetle “Allah görelim neyler/Neylerse güzel eyler” (Güneş, 2008: 365) diyebilmesi önemlidir:

Hele derd ü belâya sabr edelim

Görelim son ucu Hudâ neyler (G. 116/4)

Bu günüm erteye kalsın demek sözde değil (G. 539/4), akılda dahi yer edinmemelidir. Buna göre bu günüm yarına kalsın diyene akıllı dememek gerektiği, dünyada bir ekmek dahi olsa

TİDSAD

erteye koymayanın akıllı olduğu vurgulanmaktadır. “Bugünkü işini yarına bırakma.” (Aksoy, 2018: 206) atasözü mucibince bugünün işini yarına bırakmamak gerekmektedir. Zira yarın bizim elimizde değildir. Dün de geçip gitmiş, elimizden çıkmıştır. Tek sahip olduğumuz zaman bugündür, şu andır. Dolayısıyla elimizdeki bu sermayeyi iyi değerlendirmemiz, akıllıca hareket etmemiz lazımdır:

Bu günüm yarına kalsın diyene âkıl-deme

Âkil oldur kim komaz dünyâda bir nân erteye (G. 641/3)

Sâkî olan sevgiliye hitapla devranın hiç kimse için kalıcı olmadığını (G. 541/2) söyleyerek muhababından, gözünü açmasını ve saltanat gururundan geçmesini isteyen şair (G. 61/4), hocaya da hitapla mala mağrur olmamasını, nitekim bu dünya diyenin kendisi gibi nice baykuşu uçuran virane olduğunu dile getirmektedir. Hâsılı viraneyi andıran bu fani dünyanın nice baykuş gibi mağrur insanı yolcu ettiğini ve gaflet içerisinde ölmelerine sebebiyet verdiğini vurgulamakta, tevazu sahibi olmanın, ahir ve akibetin ne olacağını düşünmenin önemine dikkat çekmektedir:

Mâla mağrur olma ey hâce ki bu dünyâ diyen

Sencileyin nice baykuş uçuran viranedir (G. 60/4)

Kişi, sözünün eri olmalıdır (G. 638/7). Bu itibarla “Cetvelden pek çıkma ki, pergele çekerler, doğru yoluna gitmeyi darağacına çekerler.” diyen şair, istikamet sahibi ve özü sözü doğru olmak gerektiğini vurgulamaktadır. Aslında bu hal üzere yaşamak günümüzde çok daha fazla önem arz etmektedir. Ancak bu, daha ziyade düşüncede kalmakta, uygulama olarak hayatımıza yansımamaktadır:

Cedvelden inen çıkma ki pergâra çekerler

Doğru yoluna gitmeyi dâra çekerler (G. 95/1)

Servi gibi alaka yükünden elini çekmeyen, dünya bostanında gamdan azat olmadığını söyleyen şaire göre, insan kendisini dünyaya bağlayan bağlardan el çekmedikçe gamdan kurtulması mümkün değildir. Bütün kayıtlardan kurtulmuş insan, bu yönüyle serviye benzemektedir. Zira tasavvufta vahdet olan servi, bir sayısı ve elif harfi şeklinde olup (Tarlan, 2009: 47), bu haliyle müstakil, bağımsız oluşu nazara sunmakta, her tarafa dağılmış dallarının ve meyvesinin olmamasıyla bağlardan kurtulmuş bir haldedir. İnsanın da kendini dünyaya bağlayan kayıtlardan böyle azade olması beklenmektedir:

Serv gibi çekmeyen bâr-ı ta‘allukdan elin

Bûstân-ı dehr içinde gamdan âzâd olmadı (G. 565/2)

Savaş psikolojisi bağlamında düşünüldüğünde orduyu motive etmek, cesaretlendirmek açısından padişahın, askerden irak olması caiz değildir (G. 266/6). Aşk odağında düşünüldüğünde ise sevgilinin âşıktan irak olmaması gerekmektedir. Zira âşğın aşkının her dem taze kalması için sevgilinin görülebilmesine, iltifatına ihtiyaç vardır. Buna göre, sevgiliyi göz önünde bulundurarak “Sen rakibe uyup gözden irak etme beni, bilişlerin yâd olmaması için çaba sarf et.” diyen şair, “Gözden irak olan gönülden de irak olur.” (Aksoy, 2018: 293) atasözüne işarette bulunarak sevgiliden, kendini gözden irak etmemesini istemektedir. Hatta

tanıdık-bildik kimselerin yabancı olmaması konusunda da gayret göstermesini, iltifat etmesini beklemektedir:

Sen rakibe uyuben gözden ırağ etme beni

Dostum cehd eyle kim yâd olmasın bilişlerin (G. 292/4)

Sevgili uğruna canını veren âşık, unutulduğunu, hatırlanmadığını söylemekte, dostum diye seslendiği sevgilisine gerçi varını verenin yabancı olmadığı hususunda bir sözün söylendiğini ifade etmektedir. “Varını veren utanmamış.” (Aksoy, 2018: 459) şeklindeki atasözüne atıfta bulunarak, varını verenin bundan rahatsız olmadığını, bilakis cömert olanların her zaman hayırla yâd edileceğini belirtmektedir:

Unutuldu sana cânlar verdiğim yâd olmadı

Gerçi derler dostum varın viren yâd olmadı (G. 565/1)

Oruç ibadetinin ardından gelen Ramazan Bayramı müminler için buruk bir bayram olarak değerlendirilmesine rağmen, Kurban Bayramı mutlu bir şekilde kutlanan bayram olmaktadır. Hatta bunun bir göstergesi olarak ellere kına yakılmaktadır. Zira kına yakma âdeti daha ziyade düğün, bayram gibi sevinç kaynağı olan gün ve anları renklendirmek için uygulanan bir âdettir. Buna göre şair, resim gibi güzel sevgilinin, eline kına yakan şu güzeller misali ellerini kana boyadıkça sevindiğini söylemektedir. Kurban bayramında yapılan kurban kesme ibadetine imada bulunulan beyitte, adeta âşığını kurban eden sevgilinin, ellerini bu kurbanın kanıyla kana boyadığı dile getirilmektedir:

Sevinir ellerini kana boyadıkça nigâr

Şol güzeller gibi kim eline hınnâ yakalar (G. 168/4)

Ecel yaklaştıkça candan haz almak her kişi için artsa (G. 168/4) da, suya dayanma konusunda şeker ile tuzun durumunun aynı olması misali zengin ve fakirin ecel çengeline takılması konusunda bir fark yoktur. Dolayısıyla “Her nefis ölümü tadacaktır.” (Kur’an-ı Kerim: Al-i İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57) ve “Nerede olursanız olun ölüm size ulaşacaktır.” (Kur’an-ı Kerim: Nisâ, 4/78) ayetlerinde de geçtiği üzere ölüm, zengin fakir ayrımı gözetilmeksizin herkesin yaşayacağı bir hadise olarak durmaktadır. Bu nedenle şair, dervişe hitap ederek bu durumdan ibret almak gerektiğine dikkat çekmektedir:

Birdir ey dervîş ecel çengâline bay ü gedâ

Kim berâberdir suya döymekde şekerle nemek (G. 316/6)

“Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez.” (Kur’an-ı Kerim: En’âm, 6/164; İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7; Necm, 53/38) ayetlerinde de buyurulduğu üzere yarın kimsenin günahı kimseden sorulmayacaktır (G. 300/3), ahirette herkes kendi yapıp ettikleriyle baş başa kalacaktır. Dolayısıyla ölenleri elbette hayır ile anmak gereklidir (G. 638/2). Buna göre ölenin ardından kötü konuşmak, onun yanlışlarını ve günahlarını sayıp dökmek kimseye fayda sağlamayacağı gibi, üstelik savunmasız bir kişinin arkasından konuşmak hoş bir davranış değildir. Her şeyin ötesinde arı ad altında ölmek ebedi bir baht ve saadettir. Ata ve ananın ölümsüz olması isteniyorsa iyi bir nam bırakmak gerekmektedir. Anne baba için geriye bırakacakları en büyük nimetten biri salih evlattır. Zira “İnsanoğlu öldüğü zaman, şu üç şey

TİDSAD

hariç, bütün amellerinin sevabı kesilir: Sadaka-i cariye, faydalanılan ilim, kendisine dua eden salih evlât.” (Müslim, Vasiyyet: 14) şeklindeki hadiste de geçtiği gibi insanın amel defterinin kapanmamasında rol alan hususlardan biri de arkasından hayır duada bulunacak salih bir evlat bırakmış olmaktır:

Arı ad altında ölmek devlet-i sermed durur

Atam anam ölmez oğul ister isen addır (G. 120/2)

Âşığı temsil eden bir varlık olarak bülbülün işi hep ağlamak iken, sevgili konumundaki gonca da açılmak suretiyle daima gülmektedir (G. 153/3). Dolayısıyla şair, “Bu devir sana şerbet bana zehir sunarsa ne yapalım, bu dünya böyledir, bazen bana bazen sana.” diyerek takdir edilmiş olanı kimsenin değiştirme hakkının bulunmadığını (G. 312/2), ezeli lütfun hükmünü hiç kimsenin değiştiremeyeceğini ve bu dünyanın kimine emek kimine yemek düşen bir dünya olduğunu ifade etmektedir. “Kimine yemek kimine emek nasip olur.” (G. 316/1) sözünü yineleyen şair, herkesin nasibiyle yetinmek durumunda kaldığını, “Başa yazılan gelir.” (Aksoy, 2018: 181) atasözünün de teyidiyle yazılanın başa geldiğini (G. 170/5) vurgulamaktadır:

Nidelim devr sunarsa sana şerbet bana zehr

Bu cihân böyle olur gâh bana gâh sana (G. 2/3)

Kimse lutf-i ezeli hükmini tağyir edemez

Bu cihândır kimine emek ü kimine yemek (K. 12/22)

“Ağla ki, ağlamakla dua kabul buyrulur.” (G.6/8) diyen şair, ay yüzlü sevgiliye hitapla âşığın ahından korkmasını haykırmakta, “Göklere dua okunun çıktığını bilmez misin?” ve “Ya Rabb! Günahsız birini öldürmenin günahı yok mudur?” (G. 59/2) diye yakınarak ah almaması gerektiği konusunda sevgiliyi uyarmaktadır. Nitekim âh ünlemi İlah ve Allah lafzının ilk ve son harfi olup, âşığın ahı ile Allah’ı zikrettiği ifade edilmekte, şair de âh içinde ilâh bulunduğu için âh etmesini kendine telkin etmektedir (G. 478/7). Hatta şair, güzellik burcuna güneş olan sevgiliye seslenerek kendisini yakmamasını istemekte, nitekim kimsenin ahının dumanının yerde kalmayacağını bilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Zira “Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste.” (Aksoy, 2018: 142) atasözünde de vurgulandığı üzere ah almak, İlâhî gazaba duçar olmakla neticeleneceği için bundan çekinilmelidir. Bu gerçek, vicdan sahibi bir insan için oto kontrol sağlamak, zulmetmeye ve ah almaya mani olmaktadır:

Ey mâh-çehre âşıkın ahından et hazer

Bilmez misin ki göklere tîr-i du‘â çıkar (G. 78/6)

Ey güzellik bûrcına horşid olan yakma beni

Yerde kalmaz çün bilirsin dûd-i âhı kimsenin (G. 300/6)

İnsanoğlu dua ile ve dua sayesinde çok tehlikeden kurtulmaktadır (G. 470/5; G. 549/5) ve dervişlerin duası daima kabul olmaktadır (G. 292/3). Bu itibarla güzellik padişahı olan sevgiliye hitapla şair, derviş konumunda bulunan kendisine merhamet göstermesini istemekte, saltanatın payitahtının daima duanın eli üstünde olduğunu, dua ile ayakta durduğunu ifade etmektedir. Nitekim birey, toplum ve devletin karşılaşması muhtemel birçok bela ve musibet, dua sayesinde

bertaraf edilmektedir. Bundan ötürü her daim duada bulunan insanlara ihtiyaç vardır. Zaten yaratılışımızın temelinde Allah'a ibadet ve duanın yer aldığı bir gerçektir:

Rahm kıl dervişine ey pâdişâh-ı hüsn kim

Pây-ı taht-ı saltanat dest-i du'â üstündedir (G. 121/6)

Şair, sevgiliyi nazara alarak lütuf ve vefa var iken cefa binasını adet edinmemesini, keremin imkânı var iken siteme meyletmemesini söylemektedir. Bu alicenaplığı şair sevgiliden, kişi ve toplum ise diğer insanlar ve devletten, yöneticilerden beklemektedir. Zulüm ve devletin bir arada kuşkusuz eğlenmemesi lazımdır (G. 527/2), yani devletin ve başındakilerin adının zulüm ile değil merhamet ve adalet ile anılması gerekmektedir:

Etme bünyâd-ı cefâ âdet iken lutf u vefâ

Eyleme meyl-i sitem var iken imkân-ı kerem (K. 18/26)

“Herkes ne ederse kendine eder.” (Aksoy, 2018: 311) atasözünün bir yansıması olarak kişi kendine ettiğini kendi eliyle etmektedir (G. 452/2), herkes ne ederse kendi canına etmektedir (G. 522/2). İnsan en büyük kötülüğü yine kendine yapmaktadır. Bu bakımdan Hz. Yusuf'un, kardeşleri tarafından kuyuya atılışı hikâyesine de telmihle şair, gül yüzlü Yusuf olarak tasavvur ettiği sevgilisine hitapla, atalardan bir mesel olarak gelen söze göre düşman için kuyu kazanın kendi boyu miktarı kazması, dolayısıyla o kuyuya kendinin düşmesi beklenmektedir. Nitekim “El için kuyu kazan, evvela kendi düşer.” (Aksoy, 2018: 263), “Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu.” ve “Kazma kuyuyu kendin düşersin.” (Aksoy, 2018: 353) şeklindeki atasözlerinde de geçtiği gibi, kendi iyiliği ve selameti için insanın hiç kimseye kötülük yapmaması, kuyu kazmaması gerekmektedir:

Ey Yûsuf-ı gül-çihre meseldir atalardan

Kim düşman için kuyu kazan kaza boyunca (G. 475/2)

Dayanaktan yoksun olduğu için içerisinde saman yaprağı bulunmayan duvar sağlam olmasa gerektir (G. 277/5). Garip, yetim ve öksüz kimselerin durumu da buna benzemektedir. Desteğini görecekları birilerinden yoksun oldukları için, “Öksüz çocuk göbeğini kendi keser.” (Aksoy, 2018: 406) atasözünün de teyidiyle öksüz oğlan göbeğini kendi kesmekte (G. 164/1), yetim oğlanın bayrama karşı gözü yaşlı olmakta (G. 438/1), garip adam ise akşamleyin gamlanmaktadır (G. 438/3). Bütün bunlar kimsesizlikten kaynaklanmaktadır. Nitekim garip birinin bağı başlı, gözü yaşlı, yıldızı alçak (talihsiz) olduğu gibi, kavga yaptığı takdirde herkes o kimsesize düşman olmaktadır:

Bağı başlı gözü yaşlı yıldızı alçak olur

Her kişi düşmen olur ger eylese gavgâ garib (G. 26/3)

İhtiyaç sahiplerinin geldiğini sultana kapıcının arz ettiği (G. 119/5) ve halini arz etmek dilediğinde kişinin Hazret-i Sultana gelmesi (G. 343/1) yönünde tavsiyede bulunan şair, kimsenin yârinin çevre meyilli olmamasını ve hiç kimsenin padişahının zulmü adet eylememesini Allah'tan dilemektedir. “Kanı kanla yumazlar, kanı su ile yurlar.” (Aksoy, 2018: 343) atasözüne atıfla “Ben kulunu öldürme, kanı kan ile yuma.” diye serzenişte bulunan şair, sultanlar içinde kula şefkatin adet olduğunu (G. 553/6), “Kolaylaştırınız güçleştirmeyiniz”

TİDSAD

(Buhari, İlim: 11, Edeb: 80; Müslim, Cihat: 6) hadisi doğrultusunda kulların müşkülünü kolaylaştırmanın kolay olduğunu (G. 296/5) dile getirmektedir. Devamla, efendisi kapısında bendenin (kul) garip olmayacağını (G. 24/7), kulunu sultanın beslemesinin meşhur bir adet olduğunu (G. 304/5) belirtmektedir. Aynı şekilde her kişinin kendi kapsımı, el açacağı yeri bilmesinin layık olduğunu (G. 632/1), sultan dururken ondan önce bendeye ben demenin uygun olmadığını (G. 305/1) söylemektedir:

Cevre mâyl olmasın yârî İlâhi kimsenin

Zulmü âdet eylesin pâdişâhı kimsenin (G. 300/1)

“Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilahlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu.” (Kur’an-ı Kerim: Enbiyâ, 21/22) ayetini de çağrıştıran beyitte şair, “Gönül şehri güzelleştiren, sevgilinin aşkıdır. Sultan olmasa âlem içerisinde düzen olmazdı.” demektedir, sevgiliye olan aşkın gönül şehri, sultanın da âlemi mamur eylediğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla âlemdeki düzenin sultanın varlığıyla sağlandığı anlatılarak, Yaratıcının hükmünü icra eylediği bu âlemde düzensizlik, başıboşluk ve kargaşanın yeri olmadığına atıfta bulunmaktadır:

Aşk-ı dil-berdir gönül şehri ma‘mûr eyleyen

Âlem içre intizâm olmazdı sultân olmasa (G. 484/2)

Kâbe kapsamında nice dileğin kabul olacağını uman şair (K. 12/26), Kâbe’ye varınca kulun azat olacağını (G. 456/4), Kâbe yolunda ölenlere hesap sorulmayacağını söyleyerek sevgilinin Kâbe olarak görülen kûyunun ve bu bağlamda hac ibadetinin önemine dikkat çekmektedir. Ancak hacı olmanın şartları ve sorumluluğu olduğunu bilmek gereklidir. Bu bakımdan “Deve Kâbe’ye gitmekle hacı olmaz.” (Aksoy, 2018: 239) atasözünün bir benzeri olarak, eşeğin Kâbe’ye varmasıyla hacı olmayacağını belli olduğunu ifade etmekte (G. 456/5), hacı olabilmek için önce insan olmak gerektiğini vurgulamaktadır. Öte yandan sevgilinin kûyuna daima gözü yaşlı gittiğini söyleyen şair, Kâbe yolunun hep müşkül olduğunu, zira o yerlerde suyun bulunmadığını dile getirerek hac yolculuğunun zor oluşuna atıf yapmaktadır. Zaten Allah Teâlâ Hicazın yolunun emniyetli olması halinde hac yapılabileceğini şart kılmıştır (G. 384/2). Hâsılı sevgilinin kûyuna varabilmenin de o kadar kolay olmadığı, birtakım şartları yerine getirmekle mümkün olabildiği anlaşılmaktadır:

Gözü yaşlı gider dâ’im Necâti kûy-i cânâna

Tarik-ı Ka‘be müşkildir kamu yerlerde âb olmaz (G. 244/7)

Şair, kendisini de hesaba katarak dert ehlinin altın renkli yüz ile sevgilinin eşğine erdiğini, nitekim Kâbe’nin tavafının altın gücüyle nasip olduğunu söylemektedir. Sevgilinin eşğini Kâbe olarak gören şair, hac yapabilmek için mal bakımından yeterliliğe, dolayısıyla zenginliğin bir ölçütü olarak zekât düşecek derecede altına sahip olmak gerektiğine işaret etmektedir. Buna göre beyitte İslamiyet’in zengin olan Müslümanlardan istenen şartlarından birine değinildiği gibi, âşığın da yüzünde emareleri görünen aşkının gücü ile sevgilinin eşğine varabildiğine değinilmiştir:

Çehre-i zerd ile erer eşğine ehl-i derd

Kim tavâf-ı Kâ‘be olur kuvvet-i zerle nasîb (G. 23/6)

TİDSAD

Güneş yüzlü sevgiliyi nazara alarak şair, yüz­süz olan aynaya yüz verdiği için aynanın, yüzünü perkitip yüze geldiğini söylemektedir. Aynı şekilde “O yüz­süze yüz verme çok yüze getirme.” (G. 528/4) diyerek birine veya bir şeye hak ettiğinden fazla değer vermemek gerektiğini vurgulamaktadır. Zira gereğinden fazla değer gören kişilerin çoğu kez şımarıp, başa çıktığı, haddi aştığı, yani yüz verince astarını da istediği görülmektedir:

Yüz berkidip gelemez idi âyine yüze

Sen yüz verirsin ey yüzü hürşid o yüz­süze (G. 558/1)

Sevgili lütfedip geldiği takdirde âşığın ölü bedenine can gelmektedir. Hele bir de mektup yazıp gönderdiğinde köleye unvanın geleceğini söyleyen şair, sevgilinin iltifatının âşık açısından çok önemli olduğunu, sultanın beratıyla kölenin azat olması misali iltifatını ziyadeleştirip name yazan sevgilinin ise bu iltifatı sayesinde kölenin değer kazandığını ifade etmektedir:

Lütf edersin sen gelirsın mürde cisme cân gelir

Nâme yazıp gönderirsın bendeye ün­vân gelir (G. 178/1)

“Ey sevgili! Dünyada vefa gibi nesne mi vardır?” (G. 602/6) diyen âşığın, sevgiliye karşı gösterdiği vefa, sadakat ve teslimiyet günümüzde gıpta edilerek dinlenen bir hikâye gibidir. Zira artık aşkta menfaat beklentisi, maddi hazlar, gönül eğlendirme kabilinden alelade duygu ve düşünceler ön plana çıkmaktadır. Muhabbet âleminin ne yazık ki şimdi oyun olduğunu (G. 639/3) söyleyen şair, aşktaki yozlaşmanın sanki o zamandan itibaren başladığını haber vermektedir. Hakiki manada bir aşk dün olduğu gibi, bugün de şiddetle arzulanan bir haslet olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla gerçek âşık, yârini hoş görüp bugünü yarına koymayan, sevgiliye (didâr) olan aşkıdan ötürü cenneti didâr için satan kişidir. Yarını ifade eden cenneti bırakıp anı (aşkını) dolu dolu yaşamaya çalışmak gerçek aşkın göstergesidir:

Şol ki yârı hoş görüp komaz bu günü yarına

Cenneti didâra satar aşk ola didârına (G. 504/1)

“Lokma karın doyurmaz, şefkat artırır.” (Aksoy, 2018: 384) şeklindeki atasözüne işaretle “Sineme cefa okunu vur ki, muhabbet artırır. Dostum, darbı meseldir, lokma şefkat artırır.” diyen şair, gönül ehli olana can gıdası gerektiğini ve âşıklar olarak etsiz ekme­siz olabildikleri halde sevgilisiz olamadıklarını vurgulamaktadır. Zira âşığın gıdası güzele olan aşkıdır. Sevgiliden ona cefa oku dahi gelse, bunu aşkı için bir gıda olarak kabul etmekte, adeta “Kahrın da hoş lütfun da hoş” (Demirel, 2005: 29) anlayışıyla hareket edip, sevgiliden gelen her şeye başım gözüm üstüne diyebilmektedir:

Sineme seng-i cefâ ur kim mahabbet artırır

Dostum darb-ı meseldir lokma şefkat artırır (G. 208/1)

Gıdâ-yı cân gerek ehl-i dil olana şeksiz

Güzelsiz olmazuz oluruz etsiz etmeksiz (G. 229/1)

“Ere bir hüner yeter derler.” şeklinde darbı meselin olduğunu söyleyen şair, “Varsa hünerin, var her yerde yerin; yoksa hünerin, var her yerde yerin (üzül)” (Aksoy, 2018: 459) şeklindeki atasözüne de işaretle bütün cihanda gönlün aşkı ile makbul olduğunu, takdir edildiğini, hiç bir

TİDSAD

diyârda hüner ehlinin garip olmayacağını belirtmektedir. Hüner sahibi, sanatkâr biri olarak görülen âşığın, her yerde el üstünde tutulacağı, hiç yabancılık ve üzüntü çekmeyeceği ifade edilmektedir. Bu itibarla rahat ve huzurlu bir hayat sürdürme açısından insanın bir ustalık, hüner sahibi olmasında yarar vardır:

Bütün cihânda gönül aşkı ile olur makbûl

Kamu diyârda ehl-i hüner garib olmaz (G. 221/4)

“Kişi bildiği yollarda yol arkadaşından korkmaz” (G. 222/4) diyen şair, gittiği yolu iyi bilmesi halinde kişinin kendini emniyette hissedeceği, arkadaşından çekinmeyeceği gerçeğine değinmektedir. Hâlbuki sevgilinin geceyi andıran saçı öyle bir ince yoldur ki, gözyaşı yıldızlarını delil etmeyen kişinin yoldan çıkması muhakkaktır. Rengi, kokusu ve çokluğu bakımından sevgilinin saçı tasavvufta kesreti (Tarlan, 2009: 503) ve dünyaya dair arzuları temsil etmektedir (Tolasa, 2001: 161). Aynı zamanda saç geceye benzetilmektedir. Bu itibarla her türlü tehlikelerle dolu bu kesret dünyasında yıldızları kendine rehber edinin, onların yönlendirmesiyle yoluna devam etmeyen, yoldan çıkması kaçınılmazdır. Burada yıldızlar hem gerçek anlamda hem de sahabe olarak anlaşılabilir. Zira yol bulmada yön tayin etmede yıldızlardan yararlanılabildiği gibi, “Ashabım yıldızlar gibidir hangisine uyarsanız hidayete erersiniz.” (Aclûnî, 2001: I/156) hadisinde ifade edildiği üzere yıldızlar misali olan ashaba uyanların da doğru yolu bulacakları bildirilmektedir. Ayrıca yıldızla benzetilen gözyaşı da burada önem arz etmektedir. Zira gülmeyi çoğaltmamak gerek, çünkü çok gülmek kalbi öldürmekte (Tirmizî, Zühd: 2), insanı gaflete sürükleyip sapmasına neden olabilmektedir. Sonunun ne olacağına dair endişe edip çokça ağlamak ise yanlış düşmeyi önlemektedir. İkinci beyitte de şair, günahı çok olduğu için ziyadesiyle gözyaşı döktüğünü ve günahından ötürü yüzü kara olsa da akçeye benzeyen o gözyaşının ak olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla gözyaşı, günahlardan arınmaya ve doğru yolu bulmaya, manaya ermeye bir vesiledir:

Gece saçı hevesi şöyle ince yoldur kim

Nücûm-ı eşki delil etmeyen olur güm-râh (G. 516/2)

Çok günâhıma çok gözüm yaşı var

Yüzü karaysa akçesi aktır (G. 147/6)

Yanılmak ile anca ağızdan hata çıkmakta (G. 78/3), dolayısıyla söz bilinçli bir şekilde ağızdan çıkmayınca, “Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!” (Kur’an-ı Kerim: Bakara, 2/286) ayetiyle verilen bir müjde olarak kişi sorumlu olmamaktadır.

Gerçi her kişi kendi müşterisine meyilli olduğu (G. 496/1) gibi, yine her kişi kendi işini kendi güzel bilmekte (G. 607/5), bu itibarla hiç kimse ayrılan ekşi dememektedir. Duygularımızla hareket ettiğimiz için yaptığımız her iş bize güzel gelmektedir. Yanlışımızı görmediğimiz için aynı tavrımızı devam ettirebilmekte, yanlışta inat ve ısrar edebilmekteyiz. Dolayısıyla öz eleştiri yapabilmeli, hesaba çekilmeden önce kendi nefsimizi hesaba çekmeliyiz (Tirmizî, Kıyamet: 25). Aksi takdirde sonumuz hüsrana olacaktır.

Her bir ilin kendine göre bir âdeti vardır (G. 86/5). Bunun yanı sıra her bir diyar havası ve suyu ile anılmaktadır (G. 171/1). Bu bakımdan memleketler örf ve adetleriyle, daha da ötesi kültürüyle ve maddi güzellikleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla maddi manevi

TİDSAD

zenginlikleriyle meşhur olan bu vatanın her bir köşesinin tanıtımını iyi yapıp, o yerlere rağbeti artırmak suretiyle başta ekonomiye katkı sağlamak mümkündür.

İyilik yapmak önemli olduğu gibi, bunu karşılık beklemeden Allah rızası için yapmak çok daha önemlidir. Nitekim Kur'an'da peygamberlerin onca sıkıntıya rağmen insanlar için yapıp ettiklerinin karşılığını yalnızca Allahtan bekledikleri (Şuarâ, 26/109, 127, 145, 164, 180) bazı peygamberler nezdinde söz konusu edilmektedir. Dolayısıyla insan, karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek iyilikte bulunmalıdır. "İyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir." (Aksoy, 2018: 336) atasözü bu doğrultuda söylenmiş olup, şair de "Derler ki, iyiliği yap, akan suya at." (G. 33/4) diyerek bu atasözüne işarette bulunmaktadır.

"Keskin sirke kabına (küpüne) zarardır." (Aksoy, 2018: 358) şeklindeki atasözüne telmihle, sert (yavuz) sirke çaresizce kendi kabını acıtır, acılaştırır (G. 632/6) denmekte, aşırı derecede sinirli ve sert tabiata sahip olmanın, yine sahibine zarar vereceğine vurgu yapılmaktadır. Bu itibarla kişinin halim selim biri olup, hem kendisini hem de başkalarını muhtemel zararlardan koruması gerekmektedir.

Çok kişi gazap vakti gülmekte olup (G. 153/6), onların bu yapmacık tavırlarına aldanmamak lazımdır. Aksi takdirde gafil avlanıp, perişan olmak kaçınılmazdır.

Bir Müslüman hakkında kötü zanda bulunmanın lüzumu yoktur (G. 486/3, G. 536/5). Olması gereken hüsn-i zandır. Zaten Kur'an'da "Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır." (Hucurât, 49/12) şeklinde buyurulduğu üzere su-i zan yasaklanmıştır. Zira böylesine bir zan, insanların birbirlerine karşı olan güven duygusunu ve samimiyeti sarsmakta, birey ve toplumun fesada uğramasına sebep olmaktadır.

"Göz görmese yüz utanmaz" (G. 44/7) diye bir meselden bahseden şair, toplumun kınamasından korktuğu için kişinin yanlış yapmadığı, aksi takdirde gözün görmediği bir yerde kendini kınayacak birileri olmayacağı için kişinin utanılacak işler yapsa dahi yüzünün kızarmayacağı ifade edilmektedir. Ancak Allah Teâlâ'nın her şeyi gördüğünü ve her şeyden haberdar olduğunu bilip, O'nun huzuruna alınıp ak bir kul olarak çıkabilmek için utanılacak işler yapmamak gerektiğini unutmamak lazımdır.

Yoksula itap eyleyince zengini kınayacakları (G. 155/2) söylenmektedir. Bu bakımdan zengine düşen, yoksula yardım etmektir. Bu halini hatırlatacak, eziklik yaşamasına ve eza görmesine sebep olacak davranışlardan uzak durmaktır. Üstelik derviş ölüsüne nice yerden kefen gelmekte (G. 170/1), bu bakımdan muhtaç, yoksul olan kişi umulmadık yerlerden yardım görebilmektedir.

Meyve verince gönlü süsleyen serviyi kınayacakları (G. 155/4), kuyu susuz olunca ona ipin lazım olmadığı (G. 416/4) ifade edilmektedir. Buna göre meyvesiz bir ağaç olan servi her ne kadar boyu ve düzgünlüğü ile makbul olsa da insanoğlu bu güzel yönlerini unutabilmekte, meyveyi gördüğü an iş değişmektedir. Aynı şekilde suyu olmayan kuyu için ipe gereksinim duyulmamakta, kuyu işlevini yerine getirememiş konumda görülmektedir. Üstelik şair, sevgilinin çene çukurunu kuyuya benzeterak baş aşağı dönmüş kuyu içinde suyun bulunmayacağını (G. 116/1) söylemekte, bu haldeki susuz kuyunun bir kıymetinin olmayacağını ima etmektedir.

TİDSAD

“Bilmezden gelen düşmandır.” (G. 338/5), “Eğer bilirsen eski düşman dost olmaz.” (G. 338/5) diyen şair, düşmana güvenilemeyeceğini ve eski dostun düşman olmaması misali, eski düşmanın da dost olmayacağını ifade etmektedir.

Ta önceden mesel olarak geldiği üzere yerini bekleyen yer (G. 403/7). Dolayısıyla “Tekkeyi bekleyen çorbayı içer.” (Aksoy, 2018: 446; Bozkaplan, 2011: 175) atasözünü çağrıştıran bu mısradaki bir işin sonunu sabırla bekleyen sonunda muradına ereceği bildirilmektedir.

“Devleti olanın gönülde kendine yer eylemesini” (G. 425/8) tavsiye eden şair, “Müşkül bu ki, muhabbet iki baştan olmadı.” (G. 595/2) demekte, sevgilinin gönlünde yer edinemediğini söylemektedir. Hâlbuki “Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan” (Aksoy, 2018: 230) atasözünde de geçtiği üzere sevgi karşılıklı olunca kuvvetlenmekte, paylaşıldıkça çoğalmaktadır. Ayrıca sevgilisine hitapla şair, iki rahmetten birisini eylemesini söylemekte (G. 3/8), duruma göre hayat ve ölümün bir rahmet olarak görüldüğü düşüncesini dile getirmektedir.

“Taş yerinde ağırdır.” (Aksoy, 2018: 443) atasözünün bir yansıması olarak şair, taşın koptuğu yerde ağır olduğunu belirtmektedir (G. 24/3). Bu durum insan için de geçerlidir. Zira kendi yeri yurdu, evi barkı değil de başka bir yerde, evde yaşamak zorunda kalan kişiye gösterilen muamele ve saygıda bir gevşeme, azalma olabilmektedir.

Müjdeyi, uğurlu bir haberi alınca dervişe bir armağan (nesne) verme âdettendir (G. 507/5). Bu âdet, insanlar arasında samimi ilişkilerin gelişmesini sağlayan önemli bir uygulamadır. Günümüzde kısmen de olsa hala devam eden güzel bir âdettir.

“Kur’an ehli hele toprakta çürümezmiş.” (G. 619/5) diyen şair, Kur’an ile hemhal olan insanların tıpkı şehitler gibi toprakta çürümeyeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Kur’an ehli olarak ölen kişi şehit mertebesinde değerlendirilmektedir.

“Yalnızlık Allah’a mahsustur (yaraşır).” (Aksoy, 2018: 465) atasözünden hareketle şair, “Yalnızlık bir Allah’a yaraşır.” (G. 341/2) demektedir. Dolayısıyla bundan, insanoğlunun sosyal bir varlık olduğu, her zaman başkalarına ve onların yardımına ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, “Yalnız taş duvar olmaz.” (Aksoy, 2018: 466; Necâti, K. 19/3) atasözü bağlamında da şair tarafından ifade edilmekte, adeta binayı/duvarı oluşturan taşlar/tuğlalar gibi insanların birlik ve dayanışma içerisinde olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

“Eyvahlar olsun! Kışta yapı muhkem olmaz.” (G. 230/5) diyen şair, kışın yapının sağlam olmayacağını söyleyerek yakınmakta, dolayısıyla her şeyin zamanında yapılmasının daha uygun olacağını belirtmektedir. Zamanında yapılmayan iş, boşuna uğraş ve masraftan başka bir değildir. Hâlbuki devir akıllıca davranmak, zamanı iyi kullanmak ve iktisatlı olmak devridir.

Şair, “Kişi küçük iken ettiğini asla unutmaz.” (G. 401/8) demekte, daha duru bir zihne sahip olduğu için çocuk yaşta yaşadıklarını insanın hiç unutmadığını belirtmektedir. Yine “Çocuktan al haberi.” (Aksoy, 2018: 222) atasözüne atıfla gizli haberlerin küçükten ifşa olduğunu (G. 401/9), çocuğun sır tutamayıp gizli sözleri hemen açığa çıkardığını dile getirmektedir. Bunlar çocuk için normal olan hallerdir, ancak şairin de dediği gibi, çocuğun ateş ile oynaması iyi değildir (G. 445/1). Bu bakımdan yakıcı maddelerin çocuktan uzak tutulması gerekmektedir. Yoksa ateş eline geçen çocukların yangın felaketine sebep olmaları kuvvetle muhtemeldir.

“Kişi darağacına yakın olunca canından ümit keser.” (G. 415/2) denilmekte, aslında “Çıkmadık candan umut kesilmez.” (Aksoy, 2018: 218) atasözünün aksine bir ifade kullanılmış olmaktadır. Dolayısıyla kaçınılmaz bir sona yaklaştığını gören kişinin yine de her an her şey olabilir düşüncesiyle hareket edip, ümidini kaybetmemesi, pes etmemesi daha uygundur.

Misafire sefer azığı lezzetli olur (G. 53/3) iken, misafir olanın armağan ile sevildiği, rağbet gördüğü (G. 448/2) vurgulanmaktadır. Nitekim “Eli boşa “ağa uyur” derler; eli doluya “ağa buyur” derler.” şeklindeki atasözünde armağansız gelen kişiye yüz verilmediği, armağanla gelen kişinin ise güler yüzle ve saygıyla karşılandığı (Aksoy, 2018: 262) gerçeği dile getirilmektedir.

“Oğlan ağlamadıkça ana ona süt vermeyecektir.” (G. 240/7) denilmekte, “Ağlamayan çocuğa meme vermezler.” (Aksoy, 2018: 122) atasözüne de işaretle kişinin isteğini bir şekilde dile getirmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. İnsan, bir şeyi istemedikçe ve bunu gerek söz gerekse davranışlarıyla ortaya koymadıkça, ona kayıtsız kalınacağı ve onu hiç kimsenin umursamayacağı anlatılmaktadır.

“Şöhret afettir.” (Aksoy, 2018: 438) atasözünün adeta bir tekrarı olarak “Şöhret afettir demişler” (G. 317/5) şeklinde bir ifade kullanılarak şöhretin, beraberinde olumsuz hadiselerle yol açabileceğine ve kişinin helakine sebep olabileceğine vurgu yapılmaktadır. Zira şöhretin zirvesinde iken başı dönüp de düştüğüne, nice kişilerin heder olduğuna dair haberlerle çokça karşılaşılmaktadır.

“Emanet sahibinde yaraşır.” (G. 37/2) diyen şair, emaneti ehline vermek gerektiği hususuna atıfta bulunmaktadır. Zaten “Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor.” (Kur’an-ı Kerim: Nisâ, 4/58) ayetinde de buyurulduğu üzere emaneti sahibine vermek ve adaletle hükmetmek gerekmektedir.

Sevgilinin yüzünü bayrama benzeten şair, oruç olduğunda tatlı yendiğini (G. 40/3) ifade etmektedir. Buna göre Ramazan ayında ve bayramlarda envaiçeşit tatlıların yapılıp yendiği geleneğine işarette bulunmaktadır. Kişi seferde iken oruç uygun değildir (G. 58/2). Zira yolculuğun verdiği meşakkatler dolayısıyla sefer halinde iken kişinin oruç tutmamasına izin verilmiştir. Nitekim “Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar.” (Kur’an-ı Kerim: Bakara, 2/184) ayeti bunu bildirmektedir. Şu halde İslamiyet’in kolaylık dini olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir dinin müntesibi olarak bizim de başkalarının işini kolaylaştırmamız gerekmektedir.

“Sanatı ustadan görmeyen öğrenmez.” (Aksoy, 2018: 421) atasözüne telmihle “Eğer kastedilen sanat öğrenmek ise üstada gel.” (G. 344/6) diyen şair, sanat öğrenmenin yolunun üstadından geçtiğini vurgulamaktadır. Üstelik şair “Dünyada gördüğün her ummadık kimse üstattır.” (G. 120/4) demek suretiyle “Ummadığın taş baş yarar.” atasözüne işarette bulunmakta, elinden bir iş gelmez sanılan kişinin, kendisinden umulmayan önemli işler yapabileceğine (Aksoy, 2018: 453) dikkatleri çekmektedir. Zira “El elden üstündür.” (Aksoy, 2018: 261; Necâî, K. 21/17). Dolayısıyla insanın her daim kendine yetemeyeceği ve muhakkak kendinden daha iyi, üstün vasıflara sahip birilerinin olabileceği unutulmamalı ve her zaman tevazu sahibi olunmalıdır.

Sevgili nazara alınarak lütuf eyleyip her kişi ile konuşmaması istenmekte (G. 545/9), muhatabı iyi seçmek gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Sohbet edilen, arkadaş olunan kişiye gerçekten de dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü üzüm üzüme göre kararmakta (G. 360/5), yani “Üzüm

üzüme baka baka kararır.” (Aksoy, 2018: 457) şeklindeki atasözünde de geçtiği üzere kişi arkadaşlarından etkilenmektedir. Bu itibarla arkadaş çevresini seçme konusunda hassas davranılmalı, iyi arkadaşlarla içli dışlı olmaya özen gösterilmelidir.

“Güneşin doğuşuyla sabah namazı batıl olur.” (G. 383/8) diyen şair, namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerden biri olan güneşin doğuş vaktine işarette bulunmaktadır. Böylece fikhî bir hükmü bizlere bildirmektedir. Aynı şekilde “Namaz, unutulmuşları kalbe getirir.” (G. 235/5) diyerek unutulmuş bir şeyin namazda hatırlandığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu işte şeytanın bir hilesinin olduğunu düşünmemek elde değildir. Zira unuttuğu şeyi hatırlamasında etkili olup, insanın namazdaki huşusunu bozmak kabilinden bir kötü niyetle şeytanın hareket etmesi mümkündür. Böylece unutulmuş olan şeyin, aksine namazda akla geldiği hadisesiyle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla ilâhî huzurda olduğumuzu bilerek, Allah’ı görüyormuşçasına namaz kılmak beklenen bir davranıştır.

“Ey Hakk, ey Allah’ım! Cihan sahnı kötü bir konak değil.” (G. 335/1) diyen şair, bu dünyanın kötü bir konaklama yeri olmadığını, bilakis hadiste de geçtiği üzere ahiretin tarlası konumunda bulunduğunu (Aclûnî, 2001: I/467) ifade etmektedir. Ancak önemli olan bu dünyaya bağlanıp kalmamak, aracı amaç edinmemektir. Nitekim Hz. Peygamber, dünya müminin zindanı kâfirin cenneti demiş olup (G. 347/3), bu itibarla ahirete göre dünya müminin zindanı, kâfirin cenneti (Müslim, Zühd: 1) konumundadır. Bu bilinçle hareket edip, bugün ölecekmiş gibi ahirete, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalışmak, “Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma” (Kur’an-ı Kerim: Kasas, 28/77) ayeti doğrultusunda yaşamak en önemli gayemiz, hayat felsefemiz olmalıdır.

SONUÇ

Necâtî Bey’in divanından hareketle klasik Türk şiiri geleneği eşliğinde geleneğin geleceğe anlatıldığı bu makalede, sosyal mesaj içeren şiir örnekleri yardımıyla okuyucuya (şimdiki ve sonraki nesillere) sosyal, kültürel ve ahlaki yönü olan birtakım bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Necâtî Bey’in divanında atasözleri, deyimler, İslâmî ve millî kültür unsurlarından çokça yararlandığı görülmüştür. Bunlardan bilhassa atasözleri, İslam ve halk kültürüne dair verilerden yararlanılarak ortaya konulan geleneğin, nasıl sağlam temeller üzerine oturtulduğu ve bu doğrultuda şimdiki, gelecek nesillere söyleyecek nice sözünün olduğu bu sayede anlaşılmıştır. Dolayısıyla şairin, atasözlerine ait o hikemî yönden, İslâmî ilimlerden, millî kültürü yansıtan örf ve âdetlerden beslenerek şiirlerini zenginleştirdiği ve bu sayede gerek birey gerekse toplumu ilgilendiren nasihat türünde bilgiler verdiği tespit edilmiştir.

Necâtî Bey divanı örnek alınarak yapılan bu çalışmayla, “dosdoğru yaşamak, bilinçli bir şekilde hareket etmek, karşılıksız sevebilmek, yardımlaşmak, sabr u sebat sahibi olmak, yumuşak huyluluk, alçakgönüllülük, cömertlik, mücadeleci olmak, ümitsizliğe düşmemek, zamanın kıymetini bilip onu iyi kullanmak, su-i zanda bulunmamak, ölümden ibret almak, bu fani dünyaya fazla bağlanmamak” gibi daha nice güzel hasletler öğrenilmiştir. Bu ahlâkî erdemlerin yanı sıra ağırlıklı olarak millî ve İslâmî birikimle şekillenen örf ve adetlerin hiçbir zaman güncelliğini yitirmediği bilinen bir husus olup, geçmişte olduğu gibi, şimdiki ve sonraki nesiller için de bu tür şiirlerin bir anlam ifade ettiği kanaatine varılmıştır.

TİDSAD

Zaten kendine has bir geleneği bulunan klasik şiirin, bu gelenekten beslenerek geleceğe çok şeyler anlattığı ve şu ana kadarki çalışmaların yanı sıra, yapılacak nice çalışmalarla bunun etraflıca ortaya konulabileceği ve özellikle bazı temsilcileri göz önünde bulundurulduğunda, bu şiirin sosyal hayattan hiç de uzak olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Aclûnî -İsmâîl b. Muhammed el-Aclûnî- (2001). Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs I-II, Thk. Yûsuf b. Muhammed el-Hac Ahmed, Dîmeşk: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs
- Aksoy, Ö. A. (2018). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1. İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- Ataç, N. (2006). "Divan Edebiyatı". Eğitim Dergisi. Yıl: 7, S. 77-78 (Temmuz-Ağustos 2006), s. 130-131
- Aydemir, Y. (2006). "Ağlatan Çiçek: Çiçek Hastalığı". Eğitim Dergisi. Yıl: 7, S. 77-78 (Temmuz-Ağustos 2006), s. 58-61
- Batıslam, H. D. (2017). Divan Edebiyatında Halk Kültürünün İzleri. Ankara: Ürün Yayınları
- Bilkan, A. F. (2006). "Sözün İnceldiği Yer Divan Şiirinin İfade Gücü". Eğitim Dergisi. Yıl: 7, S. 77-78 (Temmuz-Ağustos 2006), s. 33-37
- Bozkaplan, Ş. A. (2011). "Necâtî Bey'in Türkçesi". Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S. 6/1, s. 169-184, www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423934265.pdf (ET.: 11.12.2018)
- Buhârî (2002). Sahîhu'l-Buhârî. Dîmeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr
- Canım, R. (2006). "Soruşturma". Eğitim Dergisi. Yıl: 7, S. 77-78 (Temmuz-Ağustos 2006), s. 117-121
- Çetin, H. (2005). "Ezelden Ebede; Kadim Bilgeliğin Kutsal Yolculuğu: Gelenek". Muhafazakâr Düşünce. Yıl: 1, S. 3, s. 153-171
- Demirel, M. (2005). Gülzâr-ı Ma'nevî Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım. İstanbul: Çağrı Yayınları
- Doğan, M. N. (2006). "Yolculuk Metaforu Bağlamında Klasik Şiiri Anlamak". Eğitim Dergisi. Yıl: 7, S. 77-78 (Temmuz-Ağustos 2006), s. 47-57
- Güneş, M. (2008). Tıpkı Basım ve Yeni harflerle Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı. İstanbul: Sahhaflar Kitapsarayı
- Karadeniz, S. (2007). "Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi "Geçmişle Gelecek Arasında Gelenek"". Milel ve Nihal Dergisi. C. 4, S. 2, s. 29-47, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/109460> (ET.: 11.12.2018)
- Kaya, B. A. (2006). "Necâtî Bey". TDV İslam Ansiklopedisi. C. 32, İstanbul: TDV Yayınları, s. 477-478
- Kılıç, A. F., Ağçoban, S. (2013). "Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam". Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: XV, S. 28 (2013/2), s. 223-242, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/192178> (ET.: 11.12.2018)

TİDSAD

- Kur'an-ı Kerim (2011). Kur'an-ı Kerim Meâli. Meal: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara, DİB Yayınları
- Macit, M. (2006). "Divan Edebiyatı Tartışmaları ve Gelenekten Yararlanma Sorunu". Eğitim Dergisi. Yıl: 7, Sayı: 77-78 (Temmuz-Ağustos 2006), s. 20-32
- Mazıoğlu, H. (1996). "Necati'nin Şiirlerinde Türkçe'nin Zenginliği". Uluslararası Türk Dili Kongresi (26 Eylül 1992 - 1 Ekim 1992). Ankara: TDK Yayınları
- Mengi, M. (2006). "Soruşturma". Eğitim Dergisi. Yıl: 7, S. 77-78 (Temmuz-Ağustos 2006), s. 105-106
- Müslim b. Haccâci'l-Kuşeyriyyi'n-Neysâbüriyyi (1991). Sahîhu Müslim. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye
- Özakupınar, Y. (2016). İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Şentürk, A. A., Kartal A. (2010). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Tarlan, A. N. (1992). Necâtî Beg Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları
- Tarlan, A. N. (2009). Fuzûlî Divanı Şerhi. Ankara: Akçağ Yayınları
- Tatar, T. (2000). "Gelenek ve Gelecek", Sosyoloji Konferansları Dergisi (Istanbul Journal of Sociological Studies). S. 26, s. 199-215
www.arastirmax.com/en/system/files/dergiler/140014/makaleler/26/arastirmax-gelenek-gelecek.pdf, (ET.: 10.12.2018)
- Tirmizî -Muhammed b. İsâ et-Tirmizî- (1996). el-Câmi'u'l-Kebîr I-VI. C. 4, Thk. Beşşâr b. Avvâd, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamiyyi
- Tolasa, H. (2001). Ahmed Pasa'nın Şiir Dünyası. Ankara: Akçağ Yayınları
- Türkeli Sanlı, Y. (2011). "Edebiyat; Toplumsal Hafızanın, Geleneğin Kaybında, İnşasında Ne Kadar Etkilidir?". Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. S. 2(2), s. 151-164 http://sbedergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/352182268_9.kitapcik.pdf (ET.: 10.12.2018)
- Uludağ, E. (2016). "Fuzûlî'nin Gazellerinde Bir Güzellik unsuru Olarak Yanak". Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. ÖS (Özel Sayı) III, s. 15-68. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/261740> (ET.: 11.12.2018)
- Uslu Üstten, A. (2006). "Divan Edebiyatına Dair Yapılan Eleştiriler ve Savunma Noktaları". Eğitim Dergisi. Yıl: 7, S. 77-78 (Temmuz-Ağustos 2006), s. 70-73
- Yekbaş, H. (2010). "Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 20, S. 1, s. 155-184, Elazığ
- Yılmaz, O. (2015). Necâtî Bey Dîvânı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları